

FİNANSAL KÜRESELLEŞME ALTINDA TÜRKİYE EKONOMİ POLİTİĞİ

Murat AKKAYA

Doç. Dr., T.C. İstanbul Arel Üniversitesi,
Uluslararası Ticaret ve Finans Bölümü (İng.)

Ekonomi ve finans teorilerine göre sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanmasındaki ana etkenler; eğitilmiş ve yetenekli nüfus, teknolojik yenilikler, sermaye birikimi, istikrarı sağlayan makroekonomik yapı ve verimli işleyen bir hukuk sistemidir. 24 Ocak Kararları (24 Ocak 1980) ile başlayan dönemdeki Turgut Özal (ANAP), Tansu Çiller, Mesut Yılmaz, Bülent Ecevit ve 18 yıldır Türkiye yönetiminde bulunan Recep Tayyip Erdoğan hükümetler-

inin ana amacı ve politikaları sürdürülebilir büyüme üzerine olmasına rağmen, bu yıllar ekonomik ve politik krizler dönemi olarak adlandırılmaktadır. Tansu Çiller (DYP), Mesut Yılmaz (ANAP), Bülent Ecevit (DSP) dönemleri hem ekonomik hem de politik istikrarın sorunlu olduğu dönemler olarak bilinmektedir. Recep Tayyip Erdoğan (AKP) hükümetlerinin ilk 10 yılı ekonomik ve politik istikrar içinde geçmiştir. Ancak 28 Mayıs 2013 yılında başlayan Gezi Parkı olayları Türkiye ekonomi-

Finansal Küreselleşme ülke ekonomilerinin dünya ekonomisiyle birleşmesi ve yaşanan dünyanın tek bir pazar haline gelmesi şeklindeki ekonomik bütünleşmedir.

politiginde yeni dönemin başlangıcı olmuştur. Sonrasında yaşanan 17-25 Aralık Olayları, 15 Temmuz Darbe Girişimi ve 10 Ağustos 2018 kurşoku AKP hükümetinin bugün yaşadığı ekonomik-politik sıkıntıları ortaya çıkarmıştır. 9 Kasım 2020 tarihinde yaşanan Hazine ve Maliye Bakanı Berat Albayrak'ın istifası ile hükümet yeniden ekonomik ve demokratik reform yapma vaadinde bulunarak ekonomiyi toparlamaya çalışmıştır. Son 40 yılda yaşanan ekonomik ve politik sorunlar ile orta gelir tuzağında bulunmamızı anlamak

için küreselleşmenin ve en önemlisi finansal küreselleşmenin anlaşılması gerekmektedir. Küreselleşmenin önemli bir ayağını oluşturan Finansal Küreselleşme 1980'den bu yana ülke ekonomilerinde ana tema haline gelmiştir ve piyasalardaki devlet etkilerinin ve düzenlemelerinin azaltılması sonucunda 1990'lı yıllarda hızlanmıştır. Ayrıca, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve yeni ülkelerin piyasa ekonomisine geçmesi bu süreci hızlandırmıştır. Özelleştirmeler, şirket birleşmeleri veya satın almaları, uluslararası yatırımların genişlemesi ile iletişim ve elektronik teknolojisindeki hızlı gelişmeler finansal küreselleşmeyi 2000'li yıllarda zirve noktalara taşımıştır. Bu dönemde uluslararası bankalar ve finansal kuruluşlar ülkelerin finans piyasalarına girmiş ve bu piyasaları kontrolleri altına almışlardır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) merkez olmak üzere gelişmiş ülkelerdeki türev ürün piyasaları çok yüksek işlem limitlerine ulaşmış ve 2008 yılında küresel ölçekte bir finansal krize yol açmıştır. Ancak aynı zamanda finansal güvenlik sorunları da ortaya çıkmıştır. Dünyanın finansal ve ekonomik sistemlerini etkileyen birçok ciddi finansal kriz 1980-2010 döneminde, yani finansal küreselleşme sürecinde yaşanmıştır. 1982 Meksika, Latin Amerika (Arjantin 2001-2019), 1994 Türkiye, 1997 Asya, 1998 Rusya, 2001 Türkiye ve 2008 ABD ipotek krizleri dünyanın finansal ve ekonomik sistemlerini derinden etkilemiştir.

Finansal Küreselleşme ülke ekonomilerinin dünya ekonomisiyle birleşmesi ve yaşanan dünyanın tek bir pazar haline gelmesi şeklindeki ekonomik bütünleşmedir. Ayrıca sınır ötesi finansal akımlarla artan küresel bağlantılara atıfta bulunan toplu bir kavramdır. Temel olarak, finansal küreselleşme bazı risk türleri yaratmaktadır: finansal krizler, reel

ekonomik faaliyet üzerinde deflasyonist bir etki ve küçük ölçekli üreticiler için fonlara erişimde azalma ve benzeri. Finansal küreselleşmenin son 30 yılında finansal ve bankacılık krizleri birçok ülkede ve özellikle de sabit döviz kuru uygulayan ve dış borcu bulunan ülkelerde sıklıkla ve şiddetle ortaya çıkmıştır. Bu krizlerde son borç veren kurum olarak IMF devreye girmiştir. IMF'nin müdahalesi ve son çare uluslararası borç veren kurum olarak rolü açıkça eleştirilmektedir. Sermaye hareketlerinin, finansal piyasaların ve düzenlemelerin uluslararasılaşması, ülkenin mali ve finansal sisteminin istikrarı için büyük bir gizli tehlike olan sermaye akışlarının ayrılması ve ölçülmesinde belirsizliğe yol açmaktadır.

Türkiye'de 24 Ocak 1980'de uygulamaya konulan ve 24 Ocak Kararları olarak bilinen uzun vadeli istikrar ve yapısal değişim programı IMF, Dünya Bankası ve İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)'nin desteklediği finansal ve ekonomik küreselleşmenin zorladığı bir program olmuştur.

Ekonomik ve finansal faktörler yaşadığımız dünyada güvenlik veya güvensizlik kaynağı olabilmektedir. Bir ekonomik güvenliğe ulaşmak için aşağıdaki göstergeler dikkate alınmalıdır: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) büyüme oranı ve kişi başına düşen GSYİH, Döviz rezervleri, Enflasyon, İşsizlik ve yoksulluk seviyesi, Doğrudan yabancı yatırım, Ticaret dengesi ve Dış borç. Bu bakımdan ekonomik veya finansal güvenlik, yönetim makamlarının ulusal kalkınmanın sürdürülebilirliğini sağlama kabiliyetine bağlıdır. Ayrıca ödeme sistemi olarak ulusal ekonominin temel finansal ekonomik parametrelerinin gözetilme, bütçe kaynaklarını rasyonel kullanma ve borçlanma için en uygun şekilde dış borçlanma yapabilmek becerisidir. Bu beceri

finansal krizleri etkisiz hale getirme ve uluslararası ekonomik kurumların ulusal ekonomik ve sosyal-politik sistem üzerindeki kasıtlı eylemlerini, yurtdışına sermaye çıkışlarını, finans alanındaki suçları ve idari suçlamaları önler. Bunun için ulusal finansal güvenlik durumuna doğrudan bağlı verimli bir yönetim gerekmektedir.

1980 – 2002 Döneminde Türkiye Ekonomi-Politikleri

Türkiye'de 24 Ocak 1980'de uygulamaya konulan ve 24 Ocak Kararları olarak bilinen uzun vadeli istikrar ve yapısal değişim programı IMF, Dünya Bankası ve İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)'nin desteklediği finansal ve ekonomik küreselleşmenin zorladığı bir program olmuştur. Türkiye OECD ülkelerine olan ve daha önce ertelenen borçların yeniden ertelenebilmesi ve IMF ile anlaşmanın sağlanabilmesi amacıyla IMF'ye serbest piyasa ekonomisiyle dışa açılma taahhütünde bulunmuş ve 1980-1983 yıllarını kapsayan üç yıl süreli bir stand-by anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşma bugüne uzanan 40 yılın başlangıcı olmuştur. Böylece Türkiye ekonomisinin dışa açılması ve serbest piyasa sisteminin tüm araç ve kurumlarıyla oluşturulması sürecine hızlı bir giriş yapılmıştır. Bu kararlar ile sanayileşme ve büyüme politikalarının, temelde ihracatın teşviki ve ithalatta serbestlik yoluyla Türk ekonomisinin

dünya ekonomisiyle tam entegrasyonunu sağlama stratejisi oluşturulmuştur. Döviz kuru 1980 Programı'nın başlangıcından itibaren ve halen etkili bir araç olarak kullanılmaktadır. 24 Ocak Kararları'yla birlikte, % 48.6'lık büyük devalüasyonun ardından, % 5'i aşmayan küçük oranlı, ama sürekli devalüasyon politikaları uygulanmıştır. Yıllar itibarıyla Türk halkı devalüasyonlara alışkın bir hale gelmiştir. Döviz kurlarının ihracatın rekabet gücünü koruyacak, piyasadaki eğilimleri aktaracak ve çapraz kur değişimleri göz önünde bulundurulacak şekilde tespit edilmesi 1980 döneminden başlayarak bugüne kadar temel yaklaşım olmuştur. 1 Ekim 2020 tarihli Hazine ve Maliye Bakanı Berat Albayrak'ın "Döviz kuru benim için önemli değil" açıklaması bu yaklaşımın en güzel örneğidir.

5 Nisan Kararları olarak anılan ve Tansu Çiller hükümetinin 1994 yılında aldığı kararlar sonucunda GSYİH büyüme hızı %6,1 oranına gerilemiş ve enflasyon oranı (TÜFE) %125,5 oranında gerçekleşmiştir.

Dış borçların aksamadan uluslararası kurumlara ödenmesi ve ekonominin dış kaynak ihtiyacının azaltılması 1980 Programı'nın bir diğer önceliğini oluştururken, orta ve uzun vadeli kredi akışının devam ettirilmesi de 1980 sonrasının önemli bir özelliği olmuştur. Özal politikalarının gereği olarak fiyat kontrolleri kaldırılmış ve döviz ve faiz politikalarında değişikliklere gidilmiştir. 1980-1989 dönemi itibarıyla Türkiye'nin makroekonomik performansında iyileşmeler yaşanmıştır. 1980'de % -1,1 olan GSMH reel artış hızı yıllık ortalama reel % 4,8 olmuştur. Toplam yatırımların GSMH içindeki payı 1980'de % 21,9 iken, 1989 yılı için bu oran % 22,4 olmuştur. 1980'de % 107,2 olan enflasyon oranı (TEFE) , 1989'da ise %64 olarak gerçekleşmiştir. 1980 yılında 2.9 milyar \$ seviyesinde olan ihracat 1989 yılında 11.6 milyar \$'a yükselmiştir. 1980 yılında 3.408 milyon \$ olan cari işlemler açığı 1987'de 806 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir. 1988 ve 1989 yıllarında cari işlemler dengesi fazla vermiştir. 1980'de

% 10,5 olan kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH içindeki payı 1989'da % 5,3'e gerilemiştir. 1980 yılında 16.2 milyar \$ olan net döviz ve altın rezervleri 1989'da 9.283,2 milyon \$'a ulaşmıştır. 1980'de % 11,6 olan işsizlik oranı 1987'de % 9,5'e gerilemiştir.

Döviz kuru artışını düşük tutmak yoluyla enflasyonu düşürme politikası 1980'li yılların sonunda uygulamaya başlanmıştır. İhracata Yönelik Büyüme yerine sermaye ithali aracılığıyla İthalata Yönelik Büyümeye geçilmiştir ve halen devam etmektedir. Döviz kuru artışını düşük tutmak yoluyla enflasyonu düşürme politikası ihracat ve döviz kazandırıcı işlemler üzerinde olumsuz bir etki yaratmış ve sonucunda 1994 krizi yaşanmıştır. 1990'lı yıllar sermaye hareketlerinin liberalleşmesi ve bu süreç içerisindeki konjonktürel politikalar da 1994 krizinde önem taşımaktadır. 5 Nisan Kararları olarak anılan ve Tansu Çiller hükümetinin 1994 yılında aldığı kararlar sonucunda GSYİH büyüme hızı %6,1 oranına gerilemiş ve enflasyon oranı (TÜFE) %125,5 oranında gerçekleşmiştir. Söz konusu politikalar ve sonuçları 1990'lı yılları Türkiye ekonomisinde istikrarın bozulmasına ve istikrar arayışının bir sonucu olarak yeni partilerin ve politikaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. 5 Nisan Kararları, ekonomide süre gelen yapısal sorunlar, 1997 Asya Krizi ve 1998 Rusya Krizi'nin olumsuz sonuçlarının eklenmesiyle 1998 Haziran ayı sonunda IMF ile imzalanan Yakın İzleme Anlaşması ve 2000 yılı başında uygulanmaya konulan Standby Programı Türkiye ekonomi politikasında yeni bir dönem başlatmıştır. Yapısal reformlardaki gecikme ve isteksizlik sonucunda IMF Ekim ayında serbest bırakacağı üçüncü kredi dilimini ertelemiş ve bu durum uluslararası piyasalarda beklentileri olumsuz yönde etkilemiştir. Kasım 2000'de yaşanan krizden üç ay sonra 19 Şubat 2001'de ortaya çıkan bir siyasi kriz sonucunda kırılğan bir yapıda bulunan ve güven ortamını yitirmiş olan Türkiye ekonomisi bir döviz krizi ile karşı karşıya kalmıştır. 2000'li yıllar Türkiye ve dünyada önemli gelişmelerin yaşandığı yıllar olmuştur. Söz konusu dönemde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yaşanan krizler küreselleşmenin kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve tüm dünya ekonomilerini etkilemiştir.

2002 – 2020 AKP Döneminde Türkiye Ekonomi-Politiği

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) iktidara geldiği Kasım 2002'den sonra uyguladığı ekonomik programlar önceki programlardan çok farklı değildir. Ancak krizin sona ermesi ve siyasi alanda istikrarlı bir sürece girilmesiyle uygulanan istikrar programları Türkiye ekonomisi üzerinde olumlu etkiler ortaya koymuştur. AKP Acil Eylem Planı ile geniş çaplı bir programı ortaya koymuştur. Bu plandaki ekonomik düzenlemelerin IMF programını ve stand-by anlaşmasını destekler nitelikte olduğu görülmektedir. Vergi politikaları, harcama politikasına yönelik mali nitelikli tedbirler, özelleştirme, reel sektörün yeniden yapılandırılmasına yönelik yapısal reformlar ve dış ticarete yönelik düzenlemeler bu planın temelini oluşturmaktadır. 2002-2007 döneminde kamu maliyesindeki iyileşmeler ekonomiye yansımıştır. Dönemsel dalgalanmalar haricinde enflasyon ve iç borçlanma oranlarında bir azalma görülmüştür. Bu iyileşmede 2000-2007 dönemini kapsayan uzun vadeli bir istikrar programının önemi büyüktür. AKP bu dönemde istikrar programından ödün vermemiştir. 2007 yılı sonunda enflasyon oranı tek haneye inmiş, ancak cari işlemler dengesi ise her geçen yıl daha büyük açık vermiştir. 2008 yılında ortaya çıkan küresel ekonomik kriz sonucunda birçok gelişmiş ülkede daralma yaşanmasına rağmen iç talep ve ihracat oranındaki artış sonucunda 2009 yılının son çeyreğinden 2012 yılı üçüncü çeyreğine kadar aralıksız büyüme yakalanmıştır.

15 Temmuz 2016'da yaşanan darbe girişimi sonucu oluşan güvensizliğin de etkisiyle sermaye akımları daralmaya başlamış ve bunun sonucunda 2018'deki döviz krizi yeni bir birikim modelli krizinin son halkasını oluşturmuştur.

2008 yılında yaşanan küresel kriz ve IMF programının sonlanması AKP'nin ekonomi politikalarında bir dönüm noktası olmuştur. ABD ve gelişmiş ülkelerin merkez bankalarının izlediği genişlemeci ve bol para politikanın sonucunda

sermaye akımları ile Türkiye'ye büyük miktarda doğrudan yatırım ve portföy yatırımı gelmiştir. Bu durum IMF programını gündemden çıkarmıştır. Bu dönemde özerk kurumların yetkilerinin bakanlıklara devredilmesi sonucunda Türkiye ekonomisinde özel sektör döviz borçluluğu sorunu ortaya çıkmıştır. 2013 sonrasında ise Amerikan Merkez Bankası'nın faizleri artıracığı sinyalini vermesiyle sermaye akımları yavaşlamıştır.

15 Temmuz 2016'da yaşanan darbe girişimi sonucu oluşan güvensizliğin de etkisiyle sermaye akımları daralmaya başlamış ve bunun sonucunda 2018'deki döviz krizi yeni bir birikim modelli krizinin son halkasını oluşturmuştur. Türkiye 2019 yılına bu kur şoku mirasıyla girmiştir.

Türkiye ekonomisi 2019 yılının birinci çeyreğinde yüzde 2,3, ikinci çeyreğinde yüzde 1,6 oranında küçülmüş ve yılı binde 9 oranında büyüme ile kapatmıştır. Son 4 yılda yaşanan ekonomik ve politik sorunların yanında 2019 yılı Aralık'da başlayan Coronavirus salgının da ekonomi üzerinde kötü sonuçları olmuştur. 2020 Ocak-Eylül döneminde bütçe açığı geçen yılın aynı dönemine göre % 63,8 artarak 140,6 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

Kasım ayında TÜFE aylık bazda % 2,30 yükselmiş ve TÜFE enflasyonu % 14,03 en yüksek seviyesine çıkmıştır. Merkez bankası ödemeler dengesi Ekim'de 273 milyon dolar açık vermiş ve 12 aylık cari açık rakamı ise 33,8 milyar dolara çıkmıştır. Gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) yılın birinci çeyreğinde yüzde 4.5 artar iken ikinci çeyreğinde yüzde 9,9 oranında daralmıştır.

Türkiye ekonomisi yılın üçüncü çeyreğinde yüzde 6,7 büyüme kaydetmiştir. Türkiye'de işsizlik oranı Eylül döneminde % 12,7 seviyesinde gerçekleşmiştir. 15-24 yaş grubunu kapsayan genç nüfusta işsizlik oranı % 24,3 ve geniş tanımlı işsizlik oranı ise % 28,4 olmuştur. Dolar/TL kuru 6 Kasım 2020 tarihinde 8,57 ile tarihi zirveyi görmüştür. Hazine ve Maliye Bakanı Berat Albayrak'ın 8 Kasım akşamı Instagram hesabından istifa paylaşımı yapması, yeni bakan atanması ve yeni bakanın açıklamaları yeni bir dönem olarak açıklanmıştır. TCMB Kasım ayı toplantısında %10,25 olan politika faizini 4.75 puan artırarak 10.25'ten 15'e yükseltmiştir. 24 Aralık toplantısı için yeni bir faiz artırımı kararı beklenmektedir.

Şu anda da yaşadığımız kısır döngünün ve beklenen finansal krizin gerçek nedeni 24 Ocak 1980 Kararları sonucunda oluşturulan ve küresel sermaye güçlerinin güdümünde kesintisiz bir şekilde uygulanan özelleştirme, piyasalaştırma, kuralsızlaştırma üzerine kurulu neoliberal politikalaradır.

Aslında geçilen dönem yeni bir dönem değildir. Sanayileşme, teknolojik gelişme ve üretimin artırılması yerine düşük kur ve yüksek faiz ile tüketim ve verimsiz üretim modeline geri döndürür. Yani bugünleri hazırlayan finansal küreselleşmeye ve neoliberal politikalara boyun eğmiştir. Şu anda da yaşadığımız kısır döngünün ve beklenen finansal krizin gerçek nedeni 24 Ocak 1980 Kararları sonucunda oluşturulan ve küresel sermaye güçlerinin güdümünde kesintisiz bir şekilde uygulanan özelleştirme, piyasalaştırma, kuralsızlaştırma üzerine kurulu neoliberal politikalaradır. AKP iktidarı da 18 yıldır bu politikaları uygulamaya devam etmiştir. Türkiye ekonomisi 1980 yılından sonra dışa bağımlı bir yapıya sokulmuştur. Tüketim politikaları üretim-yatırım-tasarruf politikalarının yerini almıştır. Ekonomi dış kaynaklara dayalı sıcak para akışının azaldığı bir durumda büyük ekonomik/finansal krizlerle karşı karşıya gelmektedir. Bu yolun sonu acı reçetedir, yani yeni bir IMF anlaşmasıdır. Acı reçeteler genellikle işçi, çalışanlar ve yoksul halkı daha da fakirleştirmekte iken sermaye sahiplerinin zenginliklerini artırmaktadır.

Bu ekonomik sorunlar dış politikalarımızı ve ülke güvenliğimizi tehdit eder boyutlara gelmiştir. Krizden çıkışın yolu küresel şirketlerin ve onların kontrolündeki uluslararası kurumların politikaları ile değildir. Ekonomik ve finansal istikrarı sağlamak ve sürdürmek için sadece yeterli siyasi ve sosyal uzlaşma gerekmektedir. Bu nedenle, küresel hegemonyaya karşı konmalı, haklarımızın ve çıkarlarımızın korunmasını güçlendirmek ve güvenliği sağlamak için sıkı çalışılmalıdır. Ayrıca üretim, gelişmeyi sürdürme ve işbirliğini ilerletme üzerine odaklanırken adil, sağlam ve istikrarlı yeni bir ulusal ekonomik düzen getirmek hedeflenmelidir.

Tarihin en büyük lideri Mustafa Kemal Atatürk'ün;

“Tam bağımsızlık, ancak mali bağımsızlık ile mümkündür. Bir devletin maliyesi bağımsızlıktan yoksun olunca, o devletin bütün hayat ışıklarında bağımsızlık felç olur” sözü bize ışık olmalıdır. Sonuç olarak, ekonomik olarak bağımsız olmayan ülkeler siyasi olarak da bağımsız olamazlar. Bu bir memleket meselesidir.